

AZTÉCKY SÚDNY SYSTÉM A SÚDNY PROCES

PETER VYŠNÝ
PRÁVNICKEJ FAKULTY TRNAVSKEJ
UNIVERZITY V TRNAVE

ÚVOD

V tejto štúdii pojednávam o *aztéckom súdnom systéme* a o *aztéckom procesnom práve*.

Aztéckym súdnym systémom sa rozumie súdny systém mestského štátu *Tenochtitlan*, ktorý bol jedným z troch mocenských centier *Aztéckej ríše* (existovala od druhej štvrtiny 15. stor. do r. 1521) a v priebehu druhej polovice 15. stor. sa stal najvýznamnejším z nich, aztéckym procesným právom zase právne pravidlá, podľa ktorých prebiehali súdne procesy pred súdnymi orgánmi v Tenochtitlane. Tieto procesnoprávne pravidlá sú sčasti poznateľné z prameňov, ktoré sa priamo nevzťahujú na (právne) dejiny Tenochtitlanu, ale druhého hlavného centra Aztéckej ríše – mestského štátu *Tezcoco* a jeho územnej domény *Acolhuacan*, čo však neznamená, že by nemohli byť využité v tejto štúdii, keďže právo Tenochtitlanu sa do značnej miery podobalo na právo Tezcoka.¹ Na druhej strane, v literatúre sa zvykne uvádzať, že súdnictvo a vôbec právna kultúra Tezcoka boli rozvinutejšie ako súdnictvo a právna kultúra Tenochtitlanu, na čo osobitne nasvedčuje fakt, že súdne orgány Tenochtitlanu niekedy postupovali právne prípady, ktoré prejednávali, na meritórne rozhodnutie súdnym orgánom Tezcoka.²

Cieľ štúdie sa pokúšam riešiť nielen z perspektívy súčasného bádateľa, ale do určitej miery aj z aztéckej perspektívy, hľadajúc tak autentické náhľady Aztékov na ich súdnictvo. To je z metodologického hľadiska opodstatnené tým viac, že historické (= písané) pramene k aztéckym dejinám a reáliam, ktoré sú súčasne prameňmi poznania aztéckeho práva, sú vzhľadom na ich vznik až po *conquiste* (dobyť Aztéckej ríše Španielmi) - vznikli v 16. stor. a v prvej polovici 17. stor. - vo väčšom či menšom rozsahu poznačené takpovediac „európskym“, t.j. rôzne skresleným videním aztéckej reality.³

1 AZTÉCKY ŠTÁTNY APARÁT A SÚDNY SYSTÉM

Poznanie aztéckeho súdneho systému predpokladá aspoň stručne predstaviť štátny aparát Tenochtitlanu ako celok, keďže súdnictvo a správa neboli v rámci tohto aparátu oddelené.

Štát, štátna moc či vláda sa u Aztékov označovali výrazom *tlatocayotl*, t.j. *panstvo* či *kráľovstvo*,⁴ ktorý etymologicky súvisí s výrazom *tlatoani* = *hovorca*, označujúcim aztéckeho vládcu, alebo metaforicky *difrazizmom*⁵ *petlatl icpalli*, t.j. *rohož*, *stolec* (*trón*), čo boli predmety fyzicky symbolizujúce funkciu tlatoaniho a moc s ňou spojenú.⁶

Štátny aparát sa v Tenochtitlane začal vytvárať v druhej štvrtine 15. stor.⁷ po tom, ako sa Tenochtitlan vojensky vymanil spod nadvlády centrálnomexického etnika *Tepanekov* (tepaneca) a spolu so svojimi dvoma najbližšími spojencami – mestskými štátmi *Tezcoco* a *Tlacopan* začal s rozsiahlymi výbojmi.

Na čele štátneho aparátu Tenochtitlanu stál vládca – tlatoani (pl. *tlatoque*). Funkcia tlatoaniho i ďalšie najvyššie štátne funkcie (t.j. hlavne funkcie *cihuacoatla* a štyroch *tecutlatoque*; o nich pozri nižšie) boli vyhradené pre tzv. *tlazopiltin*, ktorými boli blízki mužskí príbuzní tlatoque Tenochtitlanu. Na ďalších úrovniach štátneho aparátu pôsobili najmä tzv. *tetecuhtin* (sg. *tecuhli*). Ide o generické označenie, čiastočne porovnateľné napr. s rímskym termínom *magistratus*, vzťahujúce sa na osoby, ktoré boli vojenskými hodnosťami a zároveň

1 VYŠNÝ, P.: Právo u Aztékov. In *Historia et theoria iuris* 6, 2011, s. 63.

2 Napr. MARGADANT S., G. F.: *Introducción a la Historia del Derecho Mexicano*. México : Editorial Esfinge 2006, s. 34. O politickom a právnom vývoji mestského štátu Tezcoco a jeho územnej domény Acolhuacan rozsiahlo pojednal: OFFNER, J. A.: *Law and Politics in Aztec Texcoco*. Cambridge : Cambridge University Press 1983.

3 O tomto probléme pojednal napr.: MURIÁ, J. Ma.: *Sociedad prehispánica y pensamiento europeo*. México : Secretaría de Educación Pública 1973, *passim*.

4 MOLINA, fray A. de: *Vocabulario en lengua castellana y mexicana y mexicana y castellana*. Vocabulario en lengua mexicana y castellana... México : Editorial Porrúa 2008, s. 140 verso.

5 V aztéckom jazyku nahuatl sa niektoré všeobecnejšie pojmy metaforicky vyjadrujú ustálenými spojeniami dvoch slov, ktoré sa nazývajú difrazizmy.

6 JANSEN, M.: *Simbolos del poder en el México antiguo*. In: *Anales del Museo de América* 5, 1997, s. 90.

7 BRUMFIEL, E. M.: *Aztec State Making: Ecology, Structure, and the Origin of the State*. In: *American Anthropologist* 85 - 2, 1983, s. 261 - 284.

zastávali, či už v Tenochtitlane, alebo v niektorých oblastiach Aztéckej ríše, civilné, t.j. správne a/alebo súdne funkcie.⁸

K tetecuhtin⁹ patrili osoby, ktoré sa mohli preukázať osobnými bojovými zásluhami väčšieho rozsahu, a to nielen členovia aztéckej elity – *pipiltin* (sg. *pilli*), ale v obmedzenom rozsahu aj radoví obyvatelia štátu – *macehualtin* (sg. *macehualli*).¹⁰ Ak sa tecuhtliho syn nevyznamenal v bojoch tak, ako kedysi jeho otec, nemohol zdediť jeho hodnosť tecuhtliho, a ani majetok, ktorý sa na ňu viazal, zostal mu však titul pilliho, ako aj všetky prerogatíva s ním spojené.¹¹

Veľkosť bojových zásluh „sa merala“ hlavne počtom nepriateľov, ktorých aztécky bojovník zajaľ počas vojenských ťažení (na začiatku svojej vojenskej kariéry ešte s prípadnou pomocou spolubojovníkov, neskôr už spravidla svojpomocne) a po ich skončení dopravil do Tenochtitlanu na rituálnu popravu, t.j. obetovanie bohom.¹² Aztécky štát zaviedol hierarchiu vojenských hodností, ktorých postupné dosiahnutie predstavovalo *condicio sine qua non* neskoršieho zastávania vyšších resp. najvyšších vojenských funkcií a/alebo civilných, t.j. správnych a súdnych funkcií. Pritom na dosiahnutie jednotlivých vojenských hodností sa vyžadovalo, aby bojovník zajaľ nepriateľov v počtoch pre každú z týchto hodností presne stanovených, prípadne nepriateľov z územia s osobitným - náboženským významom pre Aztékov.¹³

Aj keď vo všeobecnosti malo zastávanie štátnych úradov povahu odmeny za aktívne správanie sa v boji, zároveň bolo zvyčajne podmienené splnením ešte ďalších špecifických kritérií, na ktoré možno usudzovať napr. z požiadaviek, ktoré u Aztékov musel spĺňať adept na funkciu štátneho sudcu. Nimi boli príslušnosť k *pipiltin*, majetnosť, vojenské skúsenosti a zásluhy, nadobudnutie vyššieho vzdelania v kňazmi vedenej škole *calmecac*, ako aj určité osobnostné kvality ako čestnosť, neúplatnosť, elokvencia (rétorické schopnosti), schopnosť súdiť bez zaujatosti či abstinencia (nepitie alkoholických nápojov)¹⁴ a pod.

Pre aztécky štátny aparát bola charakteristická určitá vnútorná hierarchia, ktorej dôsledok pre postavenie jeho členov možno vyjadriť takto: čím vyššia (resp. významnejšia) bola daná štátna funkcia, tým väčší bol rozsah právomocí, ale aj zodpovednosti a konkrétnych povinností a úloh osoby, ktorá túto funkciu zastávala.

15

-
- 8 LEÓN-PORTILLA, M.: Toltecáyotl. Aspectos de la cultura náhuatl. México : Fondo de Cultura Económica 2003, s. 277 - 278.
- 9 O tetecuhtin súhrne pojednal: ROUNDS, J.: The Role of the Tecuhtli in Ancient Aztec Society. In: Ethnohistory 24 - 4, 1977, s. 343 - 361.
- 10 LÓPEZ AUSTIN, A.: La Constitución Real de México-Tenochtitlan. México: UNAM 1961, s. 61.
- 11 ZORITA, A. de: Breve y Sumaria Relación de los Señores de la Nueva España. México : UNAM 1963, s. 29.
- 12 Svet, v ktorom Aztékovia žili, a zákonitosti, podľa ktorých fungoval, boli považované za posvätný svetový poriadok stvorený bohmi. O jeho existencii sa hlásalo, že ju bohovia musia trvale udržiavať, pri čom im ľudia majú pomáhať, a to dodávaním nadprirodzených síl ako akejsi „výživy“. Nadprirodzené sily sa pre bohov získavali najmä z telesných schránok ľudí, v ktorých podľa presvedčenia Aztékov sídlili, ich rituálnou popravou. Obetovanie ľudí, zväčša vojnových zajatcov, bolo preto integrálnou súčasťou aztéckeho náboženského ceremonializmu. V pomáhani bohom udržiavať existenciu sveta videli Aztékovia svoje jedinečné poslanie. V ich očiach malo zásadný význam nielen pre nich samých, ale vlastne pre všetkých ľudí žijúcich v pozemskom svete. Preto považovali za legitímne, obstarávať si ľudské (obete) a materiálne zdroje, slúžiace plneniu poslania, vojenským podmaňovaním si iných populácií. CARRASCO, D.: Náboženství Mezoameriky. Kosmovize a obradní centra. Praha: Prostor 1998, s. 68 - 122. KOVÁČ, M.: Slnko jaguára. Náboženský svet Olmékov, Mayov a Aztékov. Bratislava: Chronos 2002, s. 225 - 294.
- 13 SAHAGÚN, B. de: Historia general de las cosas de la Nueva España, II. Madrid: Dastin 2001, s. 684 - 687.
- 14 SAHAGÚN, B. de: Historia general de las cosas de la Nueva España, II. Madrid : Dastin 2001, s. 672.
- 15 LÓPEZ AUSTIN, A.: La Constitución Real de México-Tenochtitlan. México: UNAM 1961, s. 59.

Ústredné orgány aztéckeho štátneho aparátu mali dvojakú funkciu: na jednej strane zastrešovali správu Tenochtitlanu, na strane druhej bola prostredníctvom nich vykonávaná správa Aztéckej ríše na vrcholnej úrovni. Ich sídlom bol tlatoaniho palác.

Ako už bolo uvedené, na čele Tenochtitlanu stál tlatoani. Aby sa zdôraznila jeho nadradenosť nad vládcami iných mestských štátov patriacich k Aztéckej ríši, pripojil sa za vlády tlatoaniho Ahuizotla (1486 – 1502) k jeho titulu „tlatoani“ výraz *huey* (alebo: *huehue*),¹⁶ ktorý možno preložiť ako *najvyšší*.

Podľa *Florentského kódexu* (*Codex Florentinus*) nazerali Aztékovia na osobu svojho vládcu - najvyššieho hovorcu takto:

„Vládca [je] útočiskom [= poskytuje ochranu; pozn. P.V.]. Je neľútostný, uctievaný, slávny, vážený; má dobrú povest', je známy.

Dobry vládcu [je] ochrancom; je tým, ktorý nosí [svojich poddaných] na ramenách, ktorý ich zjednocuje, ktorý ich spája. Vládne, má zodpovednosť, zaoberá sa ťažkosťami [svojho ľudu; pozn. P.V.]. Nosí [svojich poddaných] pod svojím plášťom; nosí ich na svojich ramenách. Panuje; je poslúchaný. Možno sa [k nemu] obracať ako k ochrancovi, ako k útočisku. Slúži ako zmocnenec, ako zástupca [ľudu; pozn. P.V.].

Zlý vládcu [je] divoké zviera, lietajúci démon, démon, ocelot, vlk, je ohavný, zasluhuje si, aby žil opustený, každý sa mu vyhýba, je nenávidený ako ten, ktorý nemá pred ničím rešpekt, je to barbar, je odporný. Straší svojím pohľadom; zem sa pod ním trasie; seje, šíri strach. [Ľud; pozn. P.V.] si praje jeho smrť.“¹⁷

Konkrétnejšiu predstavu o politickom postavení a funkciách *huey tlatoaniho* si možno spraviť napr. z nasledovného *huehuetlahtolli*,¹⁸ ktoré prednášali najvyšší kňazi novozvoleným tlatoque počas určitých ceremónií spojených s ich intronizáciou:

„Pán môj, pozrite, ako si vás uctili vaši poddaní. Ste ich právoplatný vládca, a preto sa máte o nich starať a hľadiť na nich ako na svoje deti a dbať, aby im nebolo ukrivdené a aby vyššie postavení nezaobchádzali zle s nižšie postavenými. Vidíte, že všetci šľachtici vašej krajiny, vaši vazali, sú tu aj so svojimi ľuďmi, ktorých ste vy otcom i matkou, a ako taký ich máte chrániť a brániť a byť k nim spravodlivý, lebo oči všetkých sú upreté na vás a vy ste ten, kto im má vládnuť a dávať príkazy. Máte sa veľmi starostlivo zaoberať vojenskými záležitosťami a dozeráť a usilovať sa, aby delikventi, tak páni ako aj ostatní, boli potrestaní a naprávať a polepšovať neposlušných. Dôkladne sa máte starať, aby bolo slúžené bohu a o jeho chrámy a aby nič nechýbalo z toho, čo je potrebné na vykonávanie obiet ...“¹⁹

16 SMITH, M. E.: The Aztecs. Cambridge : Blacwell Publishers Inc. 1996, s. 55.

17 „The ruler [is] a shelter – fierce, revered, famous, esteemed; well reputed, renowned. The good ruler [is] a protector; one who carries [his subjects] in his arms, who unites them, who brings them together. He rules, takes responsibilities, assumes burdens. He carries [his subjects] in his cape; he bears them in his arms. He governs; he is obeyed. [To him] as shelter, as refuge, there is recourse. He serves as proxy, as substitute. The bad ruler [is] a wild beast, a demon of the air, a demon, an ocelot, a wolf – infamous, deserving of being left alone, avoided, detested as a respecter of nothing, savage, revolting. He terrifies with his gaze; he makes the earth rumble; he implants, he spreads fear. He is wished dead.“ SAHAGUN, B. de: Florentine Codex. General History of the Things of New Spain. Book 10 – The People. Part XI. Santa Fe : The School of American Research and The University of Utah 1974, s. 15.

18 Pojmom „*huehuetlahtolli*“, t.j. starodávne slová, sa označovali rétorické útvary so štandardizovaným obsahom, ktoré sa u Aztékov verejne prednášali pri rôznych slávnostných príležitostiach (politické a náboženské prejavy), používali pri výchove detí v rodinách a školách a pod.

19 „Señor mío: mirad cómo os han honrado vuestros vasallos, y pues ya sois señor confirmado habéis de tener mucho cuidado de ellos, y de mirarlos como a hijos, y mirar que no sean agraviados, ni los menores maltratados de los mayores. Ya veis cómo los señores de vuestra tierra, vuestros vasallos, todos están aquí con su gente, cuyo padre y madre sois vos, y como tal los habéis de amparar y defender y tener en justicia, porque los ojos de todos están puestos en vos, y vos sois el que los habéis de regir y dar orden. Habéis de tener gran cuidado de las cosas de la guerra, y habéis de velar y procurar de castigar los delinquentes, así señores como los demás, y corregir y enmendar los inobedientes. Habéis de tener muy especial cuidado del servicio de Dios y de sus templos, y que no haya falta en todo lo necesario para los sacrificios...“ ZZORITA, A. de: Breve y Sumaria Relación de los Señores de la Nueva España. México : UNAM 1963, s. 16.

Z uvedenej reči vyplýva, že tlatoani plnil štyri úlohy so zásadným významom: 1) zabezpečoval verejný poriadok; 2) riadil správu vojenských záležitostí; 3) vykonával represiu i prevenciu protiprávneho správania sa; a 4) zabezpečoval uskutočňovanie náboženských obradov.

Všeobecne možno konštatovať, že tlatoani bol najvyšším výkonným orgánom ako v civilnej, tak aj vo vojenskej sfére. Právomoci, ktoré mu vyplývali z jeho pozície najvyššieho výkonného a správneho úradníka, sudcu a vojenského veliteľa, v určitom rozsahu delegoval na iné štátne orgány, tak monokratické, ako aj kolegiátne, ktoré ich vykonávali v jeho mene. Tieto orgány požívali rozhodovaciu samostatnosť, tlatoani si však ponechal (aj keď nie vždy realizoval) právo rozhodnúť s konečnou platnosťou o akejkolvek správnej, súdnej, vojenskej či náboženskej záležitosti.²⁰

Tlatoani bol tiež najvyšším/jediným zákonodarcom,²¹ čo ale neznamená, že by bol vyňatý spod pôsobnosti právnych noriem.²² Uplatnenie princípu *princeps legibus solutus* totiž vylučovala tlatoaniho nábožensky definovaná zodpovednosť za zachovanie bohmi stvoreného svetového poriadku ako všeobecného dobra.²³ Preto jeho vládnutie muselo podliehať normám správania sa, ktoré prispievali k pokoju v spoločnosti i v konkrétnych medziľudských vzťahoch. Tlatoani sa napr. mohol stykať s ktoroukoľvek ženou, ale nemohol žiadať, aby mu priviedli vydatú ženu.²⁴

Súdna právomoc tlatoaniho zahŕňala hlavne predsedanie vykonávaniu trestného súdnictva v poslednej inštancii a ukladanie trestu smrti s konečnou platnosťou (pozri nižšie). Oprávnenie tlatoaniho, t.j. štátu stíhať a trestať páchatelov trestných činov vylučovalo svojpomocný výkon spravodlivosti súkromnými osobami. Preto ak napr. podvedený manžel zavraždil svoju nevernú manželku, musel byť popravený.²⁵ Výnimkou (zdá sa, že jedinou) bola poprava zlodca pristihnutého pri krádeži na mestskom trhovisku, ktorú bezprostredne po jeho prichytení uskutočnili (kameňovaním alebo bitím palicami) osoby predávajúce na trhovisku,²⁶ t.j. súkromné osoby.

Tlatoani svoju právomoc uložiť trest smrti (s konečnou platnosťou) realizoval v deň, na ktorý podľa rituálneho kalendára (*tonalpohualli*) pripadalo znamenie *ce itzcuintli* (1 - pes). V ten istý deň boli tiež oslobodzované osoby, o ktorých sa v súdnom procese zistilo, že boli krivo obžalované a z tohto dôvodu neprávom vzaté do väzby, alebo že boli protiprávne zotročené. Oslobodené osoby sa následne v rituálnom zmysle očisťovali kúpeľom v prameni, ktorý sa nachádzal v blízkosti Tenochtitlanu na posvätnom kopci *Chapultepec*.²⁷

20 Podrobnú charakteristiku funkcie tlatoaniho podávam v štúdií: VYŠNÝ, P.: Funkcia tlatoaniho v aztéckom Tenochtitlane. In: Ethnologia Actualis Slovaca. Revue pre výskum etnických spoločností. V tlači.

21 KOHLER, J.: El derecho de los aztecas. México : Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal 2002, s. 45.

22 CRUZ BARNEY, O.: Historia del derecho en México. México : Oxford University Press 2006, s. 21.

23 Napr. MOTOLINÍA, T.: Memoriales e Historia de los Indios de la Nueva España. Madrid : Atlas 1970, s. 151. Pozri aj poznámku pod čiarou č. 12.

24 LÓPEZ AUSTIN, A.: La Constitución Real de México-Tenochtitlan. México: UNAM 1961, s. 17.

25 Libro de Oro, zákon č. 36, cit. in: KOHLER, J.: El derecho de los aztecas. México : Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal 2002, s. 189.

26 Libro de Oro, zákony č. 17 a 48, cit. in: KOHLER, J.: El derecho de los aztecas. México : Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal 2002, s. 186, 191.

27 SAHAGÚN, B. de: Historia general de las cosas de la Nueva España, I. Madrid : Dastin 2001, s. 348.

Ku kandidátom na funkciu tlatoaniho patrili osoby mužského pohlavia, ktoré boli v blízkom príbuzenskom vzťahu (v priamej alebo bočnej línii) so zosnulým tlatoanim, resp. s niektorým z jeho predchodcov,²⁸ a ktoré patrili k tzv. *tecutlatoque* (pozri nižšie).

Funkcia tlatoaniho sa obsadzovala voľbou. Keďže pramenné údaje neumožňujú presne určiť, ktoré osoby tvorili okruh voliteľov tlatoaniho, môžeme iba spolu s E. Hinzom zjednodušene konštatovať, že k nim patrili palácovi hodnostári (členovia ústredných štátnych orgánov), ako aj bojovnícke a kňazské elity.²⁹

Historiografovia Sahagún a Durán zhodne udávajú, že po voľbe tlatoaniho nasledoval výber štyroch najvyšších štátnych hodnostárov spomedzi jeho blízkych príbuzných³⁰ (tlazopipiltin), ktorí boli jedinými kandidátmi na zvolenie za nového tlatoaniho. Títo štyria tlazopipiltin sa spoločne nazývali *tecutlatoque*.

³¹ Prví dvaja - *tlacochcalcatl* a *tlacatecatl* zastávali najvyššiu pozíciu vo vojenskej hierarchii, druhí dvaja - *huitznahuatlailotlac* a *tizociahuacatl* mali postavenie najvyšších sudcov.³²

Povedľa tlatoaniho a *tecutlatoque* patrili k najvyšším hodnostárom Tenochtitlanu aj *cihuacoatl*, na ktorého úrad nenazerajú mexikanisti úplne jednotne. Súvisí to s tým, že na politické postavenie *cihuacoatl* bývalo niekedy chybné usudzované z výnimočného postavenia *cihuacoatl* *Tlacaellela* (1433 - 1474), ktorého niektorí autori prameňov, napr. Durán,³³ vykresili ako hodnostára čo do rozsahu reálnej moci rovného tlatoanimu. Takéto postavenie akejsi druhej hlavy štátu však už *Tlacaellelovi* nástupcovia v úrade *cihuacoatl* nepožívali; napr. Sahagún, zachytávajúci vo svojom diele neskoršiu podobu aztéckého vládneho systému, nikde neudáva, že by funkcia tlatoaniho mala mať svoj rovnocenný náprotivok vo funkcii *cihuacoatl*.³⁴ Na druhej strane, rozsiahle právomoci, ktoré *cihuacoatl* patrili,³⁵ ich *de facto* stavali do pozície takmer rovnoprávných kolegov tlatoaniho. *Cihuacoatl* napr. vykonával súdnu právomoc v trestných a osobitne vo vojenských trestných veciach v poslednej inštancii,³⁶ pričom proti jeho rozsudku, vrátane rozsudku ukládajúceho trest smrti, sa nebolo možné odvolať, a to (ako sa zdá) ani k tlatoanimu,³⁷ hoci formálne išlo o najvyššieho sudcu v štáte.

Rovnako ako *tecutlatoque* boli aj *cihuacoatlovia* vyberaní spomedzi tlazopipiltin. Kým však *tecutlatoque* volilo zhromaždenie voliteľov tlatoaniho, *cihuacoatlovia* boli do svojej funkcie ustanovovaní menovaním, ktoré uskutočňovali *tlatoque*.³⁸

Vychádzajúc z rozboru pramenných údajov, ktorý uskutočnil A. López Austin,³⁹ môžeme aztécku súdnu organizáciu schématicky opísať takto:

a) *Súd cihuacoatl*. Sídlil v paláci tlatoaniho. Raz za určité obdobie (v zásade raz za 12 dní) mu predsedal tlatoani, v ostatných dňoch *cihuacoatl*. Bol príslušný súdiť všetkých obyvateľov štátu (zdá sa, že nielen obyvateľov vlastného Tenochtitlanu, ale aj ďalších, ním bezprostredne ovládaných sídel v Mexickom údolí). Tento súd mal právomoc ukladať trest smrti s konečnou platnosťou.

b) *Súd tlacxitlan*. Sídlil v paláci tlatoaniho. Rozhodoval v trestných veciach týkajúcich sa macehualtin, ktoré sa vyznačovali väčšou závažnosťou, a v civilných i trestných veciach týkajúcich sa pipiltin.

28 SMITH, M. E.: The Aztecs. Cambridge : Blacwell Publishers Inc. 1996, s. 164.

29 HINZ, E.: Das Aztekenreich: Soziale Gliederung und institutioneller Aufbau. In: KÖHLER, U. (Hrsg.): Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas. Berlin : Dietrich Reimer Verlag 1990, s. 195.

30 SAHAGÚN, B. de: Historia general de las cosas de la Nueva España, II. Madrid : Dastin 2001, s. 676. DURÁN, D.: Historia de las Indias de Nueva España e Islas de Tierra Firme, I. México: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes 2002, s. 152.

31 HINZ, E.: Das Aztekenreich: Soziale Gliederung und institutioneller Aufbau. In: KÖHLER, U. (Hrsg.): Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas. Berlin : Dietrich Reimer Verlag 1990, s. 195.

32 LEÓN PORTILLA, M.: Toltecatl. Aspectos de la cultura náhuatl. México : Fondo de Cultura Económica 2003, s. 277.

33 DURÁN, D.: Historia de las Indias de Nueva España e Islas de Tierra Firme, I. México: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes 2002, *passim*.

34 Porovnaj SAHAGÚN, B. de: Historia general de las cosas de la Nueva España, II. Madrid : Dastin 2001, Libro Octavo.

35 Napr. LÓPEZ AUSTIN, A.: La Constitución Real de México-Tenochtitlan. México: UNAM 1961, s. 93 – 94.

36 CRUZ BARNEY, O.: Historia del derecho en México. México : Oxford University Press 2006, s. 12.

37 TORQUEMADA, J. de: Monarquía Indiana. Tomo segundo. México : Editorial Porrúa 1969, s. 352.

38 CLAVIJERO, F. J.: Historia Antigua de México. México: Editorial Porrúa 2003, s. 304. TORQUEMADA, J. de: Monarquía Indiana. Libro segundo. México : Editorial Porrúa 1969, s. 352.

39 LÓPEZ AUSTIN, A.: La Constitución Real de México-Tenochtitlan. México: UNAM 1961, s. 97 – 105.

c) *Súdy teccalli*. Pôsobili v rámci územno-správnych celkov (*calpultin*), na ktoré sa rozdeľovalo územie Tenochtitlanu, pričom sídlili v domoch hodnostárov (*tetecuhtin*), ktorí v týchto celkoch vykonávali všeobecnú miestnu štátnu správu i súdnu právomoc.

Súdy *teccalli*, t.j. jednotliví *tetecuhtin* rozhodovali v menej závažných, civilných aj trestných veciach týkajúcich sa *macehualtin*. Zdá sa, že ich rozhodovanie bolo podriadené efektívnej kontrole predstaviteľov súdnictva vykonávaného na vyššej (ústrednej) úrovni: *tetecuhtin* pravidelne (v zásade každodenne) dochádzali z jednotlivých *calpultin*, ktoré spravovali, do paláca *tlatonih*, kde s príslušnými hodnostármi o.i. konzultovali o súdnych prípadoch, ktoré prejednávali,⁴⁰ a pravdepodobne sa potom riadili mienkou týchto vysokých sudcov, ktorá tak pre nich zrejme mala záväzný charakter.

d) *Trhový súd*. Pôbil priamo na mestskom trhovisku, kde aj boli fakticky vykonávané jeho rozhodnutia. Bol príslušný rozhodovať spory, ktoré vznikali v súvislosti s uzatváraním kúpno-predajných zmlúv, a trestať (pokutovať) osoby, ktoré porušili pravidlá obchodovania na trhovisku.

e) *Vojenský poľný súd*. Bol príslušný súdiť bojovníkov počas vojenských ťažení. Pôbil v miestach, v ktorých práve bojovalo aztécke vojsko. Mal právomoc ukladať trest smrti s konečnou platnosťou.

f) *Súd tecpilcalli*. Sídlil v paláci *tlatonih*. Bol príslušný súdiť „dvoranov“, t.j. *pipiltin* žijúcich v *tlatonih* paláci, ako aj vysokých vojenských veliteľov.

g) *Súd príslušný súdiť kňazov*.

h) *Súd príslušný súdiť adolescentov vzdelávajúcich sa vo verejných školách*.

i) *Súd príslušný súdiť obchodníkov*. Obchodníci (*pochteca*) predstavovali samosprávnú komunitu, ktorej príslušníci nepodliehali jurisdikcii súdnych orgánov zriadených aztéckym štátom,⁴¹ ale osobitnému súdu, ktorého fungovanie zabezpečovali predstavení obchodníckeho spoločenstva a ktorý mal povedľa rozhodovania v civilných i trestných veciach týkajúcich sa obchodníkov aj významnú právomoc uložiť trest smrti a zabezpečiť jeho vykonanie.

Na aztéckych súdoch pôsobili osoby, ktoré súdnictvo vykonávali ako svoje povolanie.

Sudcami sa vhodní kandidáti, spĺňajúci vyššie spomenuté kritéria, stávali menovaním, ktoré uskutočňoval *tlaton*⁴² alebo *cihuacoatl*.⁴³

Základnou úlohou sudcu bolo starostlivo vypočúť obe procesné strany (= princíp *audiatur et altera pars*) a vyniesť rozsudok v súlade s náležite zisteným skutkovým stavom veci a príslušnou právnou úpravou.⁴⁴ Právna úprava bola v určitom rozsahu obsiahnutá v piktografických právnych aktoch,⁴⁵ z ktorých v poslednom úseku aztéckych dejín začala byť vytváraná oficiálna zbierka právnych predpisov pre potreby súdov.⁴⁶

Ak pre konkrétny právny prípad neexistovala právna úprava, či už obyčajová alebo zákonná, aztécky sudca ho riešil tak, ako by ho riešil „rozumný muž“, ktorým bol podľa aztéckeho chápania (ide o ideálny typickú charakteristiku) *muž dobrého srdca, úprimný bez dvojtvárnosti (qualliyyollo)*, ako aj *čestný, spravodlivý a slušný muž riadiaci sa právom (nahuatlipiani)*.⁴⁷ S takýmto intuitívno-rationálnym nachádzaním riešení individuálnych právnych prípadov súvisí aj vznik osobitného formálneho prameňa aztéckeho práva, a to

40 LÓPEZ AUSTIN, A.: La Constitución Real de México-Tenochtitlan. México : UNAM 1961, s. 130.

41 Napr. KATZ, F.: Staré americké civilizace. Praha: Odeon 1989, s. 268. Zo Sahagúnovho vymedzenia súdnej autonómie obchodníkov z Tlatelolco (toto mesto sa po tom, ako bolo r. 1473 anektované Aztékmi, stalo prakticky súčasťou Tenochtitlanu) vyplýva, že celé súdne konanie vrátane výkonu rozhodnutia bolo realizované bez účasti či aspoň dohľadu štátnych orgánov, výlučne príslušníkmi obchodníckeho spoločenstva. SAHAGÚN, B. de: Historia general de las cosas de la Nueva España, II. Madrid : Dastin 2001, s. 708.

42 SAHAGÚN, B. de: Historia general de las cosas de la Nueva España, II. Madrid : Dastin 2001, s. 672-673.

43 ALBA, C. H.: Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano. México: Instituto Indigenista Interamericano 1949, s. 27.

44 ALVA IXTLILXOCHITL, F. de: Obras Históricas, II. México: UNAM 1997, s. 27 – 28.

45 CLAVIJERO, F. J.: Historia Antigua de México. México : Editorial Porrúa 2003, s. 306.

46 MARGADANT S., G. F.: Introducción a la Historia del Derecho Mexicano. México : Editorial Esfinge 2006, s. 23.

47 OFFNER, J. A.: Law and Politics in Aztec Texcoco. Cambridge : Cambridge University Press 1983, s. 69 – 71.

súdnych *precedensov*. Podľa Florentského kódexu aztécky sudca právo nielen aplikoval, ale ho aj tvoril.⁴⁸ Ako uvidíme v časti štúdie pojednávajúcej o aztéckom súdnom procese, aztécky sudca bol skutočný *dominus litis* - proces aktívne riadil od jeho začiatku až do jeho konca a zväčša to bol on, nie procesné strany, kto uskutočňoval procesné úkony, najmä dokazovanie, z čoho vyplýva, že musel ovládať právo. Nasvedčuje na to aj skutočnosť, že v školách *calmecac*, ktoré budúci sudcovia absolvovali, sa vyučovalo o.i. aj právo.⁴⁹ V aztéckych súdnych procesoch sa teda uplatňoval princíp *iura novit curia*.

Správanie sa sudcov a ich úradná činnosť podliehali prísnyim pravidlám.

Sudca, ktorý prijal v nejakej podobe úplatok, bol, ak sa tohto trestného činu (korupcie) dopustil v menšom rozsahu, potrestaný ostrihaním vlasov dohola na verejnom mieste a stratou funkcie, ak sa ho však dopustil vo väčšom rozsahu, musel byť popravený.⁵⁰

Trest spočívajúci v ostrihaní vlasov odsúdenca dohola na verejnom mieste (v literatúre sa niekedy uvádza aj trest spálenia vlasov odsúdenca) mal povahu difamujúceho trestu. Jeho význam, resp. účinok však v očiach Aztékov mohol byť aj oveľa závažnejší ako len zneváženie odsúdenca. Domnievam sa totiž, že ak Aztékovia verili, že vlasy bránia tomu, aby z ľudského tela uniklo *tonalli*,⁵¹ t.j. nadprirodzená vitálna sila zjednodušene prirovnateľná k západnému pojmu „duša“, mohli teoreticky stratu vlasov stotožňovať so stratou *tonalli* a na osobu takto postihnutú nazerať ako na „neplnohodnotného“ člena spoločnosti.

Sudca, ktorý podal nesprávny výklad práva, resp. nesprávne aplikoval právo, bol potrestaný stratou funkcie; ak tým však spôsobil určitý závažnejší nepriaznivý následok, bol popravený.⁵² Sudca, ktorý nepravdivo, prípadne nepresne informoval tlatoaniho o súdnych veciach, ktorými sa zaoberal, sa potrestal v závislosti na závažnosti tohto jeho pochybenia: ak išlo o menej dôležitú vec, boli potrestaný difamujúcim trestom (ostrihaním vlasov dohola na verejnom mieste) a stratou funkcie, ak však išlo o dôležitú vec, bol popravený.

⁵³ Sudca, ktorý nesúdil v miestnosti na to určenej, tvoriacej súčasť tlatoaniho paláca, bol popravený.⁵⁴ Popravený bol aj sudca, ktorý v priebehu súdneho konania očividne zvýhodňoval jednu z procesných strán⁵⁵ alebo vyniesol zjavne nespravodlivý rozsudok.⁵⁶

Sudcovia mali k dispozícii pomocný personál, ktorý zabezpečoval plynulý priebeh súdneho konania a fakticky realizoval rozhodnutia súdu.⁵⁷ Pritom nie je bez zaujímavosti, že ak zriadenci poverení výkonom súdneho rozhodnutia odmietli vykonať právoplatne uložený trest, boli sami na rovnaký trest odsúdení.⁵⁸

Pomocný súdny personál tvorili: pisári (sg. *tlacuilo*) a zriadenci, ktorí predvolávali procesné strany a iné osoby (napr. svedkov) pred súd alebo im oznamovali pokyny súdu (sg. *tequitlato*), zaistovali osoby obžalované zo spáchania trestného činu (sg. *topilli*), vyhlasovali rozhodnutia súdov (sg. *tecponyotl*) alebo vykonávali rozhodnutia súdu vrátane rozsudkov smrti.⁵⁹

Zdá sa, že v súdnych procesoch vystupovali aj akýsi profesionálni právnici resp. „advokáti“ (sg. *tepantlato*). Podľa Sahagúna sa od aztéckeho „advokáta“ očakávalo, že bude neúnavne obhajovať záujmy svojho klienta

48 Porovnaj: “The magistrate [is] a judge, a pronouncer of sentences, an establisher of ordinances, of statutes...”. SAHAGUN, B. de: Florentine Codex. General History of the Things of New Spain. Book 10 – The People. Part XI. Santa Fe : The School of American Research and The University of Utah 1974, s. 15.

49 KOVÁČ, M.: Slnko jaguára. Náboženský svet Olmékov, Mayov a Aztékov. Bratislava: Chronos 2002, s. 210.

50 MENDIETA, G. de: Historia eclesiástica indiana. Libro segundo, capítulo XXVIII. [on-line]. Dostupné na internete: <www.cervantesvirtual.com/portal/fdm> (cit. 12.12. 2011).

51 CARRASCO, D.: Náboženství Mezoameriky. Kosmovize a obradní centra. Praha: Prostor 1998, s. 98.

52 ALBA, C. H.: Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano. México: Instituto Indigenista Interamericano 1949, s. 15.

53 ALBA, C. H.: Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano. México: Instituto Indigenista Interamericano 1949, s. 15.

54 ALVA IXTLILXOCHITL, F. de: Obras Históricas, II. México : UNAM, s. 169.

55 ALVA IXTLILXOCHITL, F. de: Obras Históricas, II. México : UNAM, s. 105.

56 Libro de Oro, zákon č. 51, cit. in: KOHLER, J.: El derecho de los aztecas. México : Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal 2002, s. 192.

57 LÓPEZ AUSTIN, A.: La Constitución Real de México-Tenochtitlan. México: UNAM 1961, s. 105.

58 ALBA, C.H.: Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano. México: Instituto Indigenista Interamericano 1949, s. 16.

59 LÓPEZ AUSTIN, A.: La Constitución Real de México-Tenochtitlan. México : UNAM 1961, s. 105.

pred súdom (vyvracať obvinenia, ktoré boli voči klientovi vznesené, či tvrdenia protistrany, vyhľadávať svedkov, ktorí by mohli vypovedať v prospech klienta, odvolávať sa proti súdnym rozhodnutiam, ktoré by boli v neprospech jeho klienta, a pod.). Služby „advokáta“ boli platené. Niektorí „advokáti“ sa vraj spreneverili svojmu poslaniu a nechali si platiť oboma stranami sporu.⁶⁰ Uvedená pramenná charakteristika aztéckych „advokátov“ vyznieva príliš „európsky“, prípadne môže reflektovať ranokoloniálne pomery, čím však nechcem tvrdiť, že akýsi právni poradcovia či zástupcovia nemohli existovať už v predkoloniálnom období.

2 AZTÉCKY SÚDNY PROCES

Nahuatl (jazyk Aztékov) zahŕňa početné termíny súvisiace so súdnym procesom, resp. s jeho fázami, ako napr.: ⁶¹ *teteixpahuializtli* = obvinenie, žaloba; *teteixpahuia* = obviniť, žalovať; *teteixpahuiani* = žalobca; *tlateixpahuilli* = žalovaný; *neteihuiztlatolli* = priebeh súdneho procesu; *tlacaco(a)yan* = súd (doslovne: miesto, kde sa počúva); *tlatzontequi* = vyniesť rozsudok; *tlatzontequiliztli* = rozsudok; *tlacuepa* = odvolať sa; *tetlatzacuiltia* = vykonať trest (na odsúdenom), atď.

Súdny proces bol v očiach Aztékov neúprosnou silou, ktorú pri plnení jej základného poslania – nastoľovania spravodlivosti - nemohlo nič a nikto zastaviť, ako vidieť povedzme z príhovoru, ktorý mal novozvolený tlatoani k obyvateľom Tenochtitlanu. V tejto reči tlatoani svojich poslucháčov dôrazne vystríha, že ak porušia právo, dosiahne ich trestajúca justícia, ktorú metaforicky prirovnáva k šelme nemilosrdne požierajúcej všetkých delikventov bez rozdielu, a zdôrazňuje, že kto sa raz tejto „šelme“ dostane do rúk, tomu už nikto nebude môcť pomôcť, ani sám tlatoani.⁶² Okrem toho bol súdny proces bežnými ľuďmi (macehualtin) iracionálne chápaný aj ako isté nebezpečenstvo, pretože účasť na procese predpokladala osobný kontakt s elitami (tlatoani, pipiltin), zabezpečujúcimi výkon súdnictva, čo macehualtin abstraktne ponímali ako pohybovanie sa v tesnej blízkosti „pasce“, ktorú elity nastražili na potenciálnych delikventov, do ktorej sa dalo veľmi ľahko „spadnúť“, ak si človek nedal pozor a dopustil sa sebemenšieho prehrešku, a z ktorej nebolo návratu.⁶³ Zdá sa teda, že macehualtin pociťovali voči elitám/súdom nielen prirodzený rešpekt, ale aj skutočný strach, ktorý, navyše, elity zámerne rozširovali,⁶⁴ keďže išlo o účinný psychologický nástroj posilňujúci ich nadradené postavenie v spoločnosti.

Aztécke procesy môžeme podľa ich predmetu rozdeliť na *civilné* a *trestné*, avšak s poznámkou, že ide iba o technické delenie v záujme istej systematickosti výkladu, keďže delenie procesov v zmysle západnej *konceptuálnej* klasifikácie procesov na civilné a trestné nie je v aztéckom prípade použiteľné.

Začatie *civilného* procesu sa spravovalo zásadou dispozitívnosti: proces sa začínal podaním ústneho podnetu (žaloby) príslušnému súdu osobou, ktorá na jeho uskutočnení mala oprávnený záujem, t.j. ktorá sa pred súdom chcela domôcť uznania, priznania alebo výkonu svojich subjektívnych práv. Súd po tom, čo podnet prijal (t.j. po tom, čo súdny pisár obsah podnetu piktograficky zaznamenal), vytýčil termín súdneho pojednávania vo veci označenej v podnete a predvolal naň protistranu. Proces bol ústny, okrem svedeckých výpovedí (výpovedí svedkov jednej a druhej procesnej strany), priznania žalovaného či prisahy strán, sa pripúšťali aj písomné dôkazy - piktografické listiny, napr. záznamy o pozemkovej držbe. Bezprostredne po vykonaní dôkazov súd rozhodol vo veci samej.⁶⁵

60 SAHAGÚN, B. de: Historia general de las cosas de la Nueva España, II. Madrid : Dastin 2001, s. 779 – 780.

61 OFFNER, J. A.: Law and Politics in Aztec Texcoco. Cambridge : Cambridge University Press 1983, s. 245–250.

62 SAHAGÚN, B. de: Historia general de las cosas de la Nueva España, I. Madrid : Dastin, s. 476.

63 SAHAGÚN, B. de: Historia general de las cosas de la Nueva España, I. Madrid : Dastin, s. 600.

64 ZANTWIJK, R. van: El carácter de la autoridad en el Imperio Azteca y su expresión en la retórica oficial. In: Indiana 6 - 1, 1980, s. 71 - 87.

65 CERVANTES Y ANAYA, J. de: Introducción a la Historia del Pensamiento Jurídico en México. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal 2002, s. 447 – 448. MENDIETA Y NÚÑEZ, L.: El derecho precolonial. México: Editorial Porrúa 1992, s. 142.

Civilný proces nesmel trvať dlhšie ako 80 dní (= 4 aztécke dvadsaťdňové „mesiace“), čo mu prepožičiava charakter sumárneho procesu.⁶⁶

Clavijero tvrdí, že sa proti rozsudkom vydaným v civilných procesoch nebolo možné odvolať.⁶⁷ Toto tvrdenie je diskutabilné. Jednak pramene neumožňujú komplexné poznanie organizácie aztéckeho súdnictva, jednak nahuatl zahŕňa výrazy s významom „odvolať sa“.⁶⁸

Z pramennej literatúry vyplýva, že predmetom aztéckych civilných procesov boli najmä: záležitosti (spory) súvisiace s otrokmi, rozvod manželstva, spory o vlastníctvo pozemkov, dedičskoprávne záležitosti (spory), či spory vyplývajúce z kúpno-predajných alebo iných zmlúv.

Príslušnosť toho ktorého súdu viesť *trestný* proces v prvom stupni závisela od spoločenského postavenia obžalovaného (macehualtin súdili súdy teccalli, pipiltin súd tlacxitlan a pod.). V zásade platilo, že ak prvostupňový súd prejednával jednoduchšiu/menej závažnú trestnú vec, mohol proces ukončiť vydaním meritórneho rozhodnutia, proti ktorému sa nepripúšťal opravný prostriedok. Ak však začal konať v zložitejšej/závažnejšej trestnej veci, vykonal iba procesné úkony, ktorými zistil podstatné okolnosti prípadu (napr. vypočul obžalovaného a svedkov), a následne vec postúpil na vyšší súd, ktorý o nej meritórne rozhodol.⁶⁹ Tento postup však možno interpretovať aj tak, že k preneseniu procesu zo súdu prvého stupňa na vyšší súd prišlo až v dôsledku podania opravného prostriedku proti rozhodnutiu súdu prvého stupňa;⁷⁰ vyšší súd by potom v danej veci rozhodoval nie v prvom, ale v druhom stupni ako apelačná inšancia.

Kritéria, podľa ktorých sa posudzovala zložitost/závažnosť konkrétnej trestnej veci, bližšie nepoznáme. Vieme však, že vždy, keď mal niektorý z aztéckych súdov uložiť trest smrti, mohol jeho uloženie iba navrhnúť, nakoľko trest smrti mohli s konečnou platnosťou ukladať len tlatoani, prípadne v jeho mene cihuacoatl, súd príslušný pre obchodníkov a vojenský poľný súd.

Osoby, voči ktorým sa zaviedol trestný proces, boli alebo zadržané a umiestnené do osobitnej väzby, ak išlo o macehualtin, alebo zadržované v ich domoch, ak išlo o pipiltin.⁷¹

Stíhanie a trestanie páchatel'ov protiprávnych skutkov bolo úlohou výlučne orgánov štátnej moci (súdov), čo však neumožňuje automaticky tvrdiť, že by všetky takéto skutky mali povahu tzv. *crimina publica*. Aj keď aztécky súd mal povinnosť začať trestný proces z vlastnej iniciatívy,⁷² je pravdepodobné, že v niektorých prípadoch ho začínal iba ak obdržal určitý podnet na začatie procesu od osoby poškodenej trestným činom. Napr. ak existovalo podozrenie zo spáchania cudzoložstva, avšak cudzoložnica nebola (údajne) podvedeným manželom pristihnutá s milencom *in flagrante delicto*, súd začal vec vyšetrovať len na návrh (údajne) podvedeného manžela.⁷³

Súd teda začínal trestný proces buď na podnet súkromnej osoby – osoby poškodenej trestným činom, alebo *ex officio* (= zásada oficiality) po tom, ako sa inak ako v predchádzajúcom prípade dozvedel o spáchaní nejakého trestného činu. Pritom na zavedenie trestného procesu voči osobe podozrivej zo spáchania trestného činu postačovali aj „reči“, ktoré sa o nej šírili na verejnosti, čiže jej „zlá povest“. Táto skutočnosť prepožičiava aztéckemu trestnému procesu charakter inkvizičného procesu, ktorý dokladajú aj tieto jeho ďalšie črty: niektoré skutočnosti (resp. spáchanie niektorých trestných činov) sa v procese považovali za dokázané, len ak boli dokázané predpísanými druhmi dôkazov; osoba, proti ktorej sa viedol proces, sa v podstate nemohla aktívne obhajovať, keďže vyhľadávanie a skúmanie dôkazov, ako v prospech

66 CERVANTES Y ANAYA, J. de: Introducción a la Historia del Pensamiento Jurídico en México. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal 2002, s. 447 – 448. MENDIETA Y NÚÑEZ, L.: El derecho precolonial. México: Editorial Porrúa 1992, s. 142.

67 CLAVIJERO, F. J.: Historia antigua de México. México: Editorial Porrúa 2003, s. 305.

68 OFFNER, J. A.: Law and Politics in Aztec Texcoco. Cambridge : Cambridge University Press 1983, s. 248, tabuľka (table) 6.5.

69 LÓPEZ AUSTIN, A.: La Constitución Real de México-Tenochtitlan. México : UNAM 1961, s. 100.

70 ALBA, C. H.: Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano. México: Instituto Indigenista Interamericano 1949, s. 26.

71 KOHLER, J.: El derecho de los aztecas. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal 2002, s. 155 - 156.

72 LÓPEZ AUSTIN, A.: La Constitución Real de México-Tenochtitlan. México : UNAM 1961, s. 107.

73 Nariadenie tlatoaniho Tezcoka Nezahualcoyotla (1433 – 1472) č. 1 cit. in: ALVA IXTLILXOCHITL, F. de: Obras Históricas, I. México : UNAM 1997, s. 385.

obžalovaného, tak aj v jeho neprospech, bolo prednostne úlohou súdu.⁷⁴

Okolnosti, za ktorých prišlo k spáchaniu trestného činu, boli súdom dôkladne preskúmané. Súdom skúmal aj prípadnú prítomnosť určitých priťažujúcich alebo poľahčujúcich okolností.

Za priťažujúce okolnosti sa považovalo spáchanie trestného činu osobou patriacou k pipiltin a/alebo zastávajúcou v čase spáchania trestného činu nejakú civilnú či vojenskú funkciu, spáchanie trestného činu na osobitných miestach - na trhovisku, v paláci tlatoaniho, v chráme alebo na bojovom poli-, či spáchanie trestného činu v čase, keď sa viedla vojna. Poľahčujúcou okolnosťou bolo o.i. odpustenie páchatelovi vraždy príbuznými zavraždeného alebo odpustenie páchatelovi cudzoložstva jeho manželom/manželkou.⁷⁵

Dôležitou fázou trestných procesov bolo dokazovanie. Aztécky súd nemohol nikoho odsúdiť bez riadneho vykonania relevantných dôkazov.⁷⁶

Prvý druhom dôkazu bolo priznanie obžalovaného. Zdá sa, že priznanie muselo byť dobrovoľné. Priznanie vynútené tortúrou sa pripúšťalo len v jednom prípade: ak bol niekto vážne podozrivý zo spáchania cudzoložstva, mohol byť podrobený mučeniu, aby sa získalo jeho priznanie.⁷⁷

Dôležitým druhom dôkazu bola výpoveď svedka. Svedkov sudcovia vypočúvali kladením strohých, vecných otázok a pod prisahou, ktorej zložením sa svedkovia zaväzovali vypovedať pred súdom pravdu.⁷⁸ Zdá sa, že tento druh dôkazu bol veľmi spoľahlivý. Svedkovia (sg. *temelahuani*) sa totiž báli prísnych trestov, ktoré hrozili za krivé svedectvo; dokonca je možné, že ak svedkovia nevypovedali pravdu, boli odsúdení na trest, ktorý hrozil (nevinnej) osobe, v ktorej neprospech nepravdivo vypovedali.⁷⁹ (Podobne aj ten, kto iného pred súdom krivo obvinil zo spáchania trestného činu, bol potrestaný práve tým trestom, ktorý za spáchanie tohto trestného činu hrozil osobe, ktorú krivo obvinil.⁸⁰)

Od prisahy, ktorú skladali svedkovia, možno zrejme odlišiť prisahu obžalovaného⁸¹ ako samostatný druh dôkazu. Či však prisaha v prípadoch, v ktorých ju súd vyžadoval, stačila na uznanie obžalovaného za nevinného, nie je jasné.

Skladanie prisah sa nazývalo *tlalcualiztli*, t.j. jedenie zeme, čo metaforicky vyjadruje priebeh tejto ceremónie: prisahajúca osoba sa prstom dotkla zeme (resp. ním pichla do zeme) a potom svojich úst (jazyka), t.j. prisahala na bohyňu zeme.⁸² Prisahou získali skutočnosti tvrdené prisahujúcou osobou nadprirodzene garantovanú pravdivosť, ktorú teoreticky nebolo potrebné ďalej dokazovať.

Je pravdepodobné, že v aztéckom trestnom procese sa pripúšťali aj ďalšie dôkazy ako výpoveď, prípadne priebežné vyjadrenia obžalovaného, konfrontácie osôb, veci a listiny súvisiace s prejednávanej prípadom a pod.

Dosiaľ uvedené druhy dôkazov môžeme s výnimkou prisahy označiť ako racionálne. Možno sa však spýtať, či sa v aztéckej právnej kultúre uplatňovali aj iracionálne dôkazy, ako to bolo v mnohých iných archaických právnych kultúrach. Prikláňam sa k názoru, že takéto dôkazy sa neuplatňovali.⁸³ Funkciu ordálií *stricto sensu* neplnila ani špeciálna loptová hra *tlachtli*. Jej výsledok bol síce pre Aztékov „znamením osudu“, ktoré napr.

74 Napr. LÓPEZ AUSTIN, A.: La Constitución Real de México-Tenochtitlan. México : UNAM 1961, s. 107.

75 Alba, C. H.: Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano. México : Instituto Indigenista Interamericano 1949, s. 10.

76 Napr. KOHLER, J.: El derecho de los aztecas. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal 2002, s. 159.

77 MENDIETA, G. de: Historia eclesiástica indiana. Libro segundo. Capítulo XXIX. Dostupné na internete: www.cervantesvirtual.com/portal/fdm (12.12.2011).

78 ALBA, C. H.: Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano. México: Instituto Indigenista Interamericano 1949, s. 28.

79 OFFNER, J. A.: Law and Politics in Aztec Texcoco. Cambridge : Cambridge University Press 1983, s. 251.

80 ALBA, C. H.: Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano. México: Instituto Indigenista Interamericano 1949, s. 13. TORQUEMADA, J. de: Monarquía Indiana. Libro segundo. México : Editorial Porrúa 1969, s. 165.

81 LÓPEZ AUSTIN, A.: La Constitución Real de México-Tenochtitlan. México : UNAM 1961, s. 107.

82 MOTOLINÍA, T.: Memoriales e Historia de los Indios de la Nueva España. Madrid : Atlas 1970, s. 163.

83 Napr. MARGADANT S., G. F.: Introducción a la Historia del Derecho Mexicano. México : Editorial Esfinge 2006, s. 35.

mohlo rozhodnúť spor,⁸⁴ v rámci trestného procesu sa však hra ako dôkazný prostriedok nevyužívala. Bezprostredne po preskúmaní okolností prípadu a vykonaní dôkazov súd vyniesol rozsudok.⁸⁵ Pokiaľ mali sudcovia rozdielne názory na to, ako rozhodnúť, pristúpilo sa k hlasovaniu, po ktorom sa uplatnil názor, ktorý získal väčšinu hlasov sudcov, prípadne sa prípad postúpil na rozhodnutie vyššiemu súdnemu orgánu.⁸⁶

V prípade, ak páchatel' spáchal dva alebo viac trestných činov, za každý z nich sa mu uložil príslušný trest.⁸⁷ Súbeh trestných činov sa teda riešil podľa princípu, ktorý sa v západnej právnej kultúre vyjadruje ako *quot delicta tot poenae*.

Recidivismom sa ukladali sprísnené tresty, pričom trest bolo možné sprísniť až na trest smrti.⁸⁸ Prípustnosť podania opravného prostriedku proti meritórnemu súdnemu rozhodnutiu v trestnej veci zostáva otázná.

Trestný proces nesmel trvať dlhšie ako 80 dní.⁸⁹

Proces sa končil faktickým výkonom súdneho rozhodnutia, čo zabezpečovali členovia pomocného súdneho personálu.

Pokiaľ bol v trestnom procese uložený trest smrti, jeho vykonanie podliehalo, ako podrobne ukázal P. Johansson K.,⁹⁰ celému radu nábožensko-právnych pravidiel, ktoré záväzne určovali najmä dátum (deň), miesto (verejné/neverejné), spôsob i nástroj popravy odsúdenca. Ak boli tieto pravidlá presne dodržané, v očiach Aztékov nadobudol výkon trestu smrti charakter presne toho rituálu, ktorý v danom prípade považovali za potrebný na nadprirodzené obnovenie normálneho stavu a chodu nadprirodzeného svetového poriadku, narušeného spáchaním trestného činu.

Popravu odsúdenca nevykonávali sudcovia, ale osobitní zriadení - kati (*temictique*), ktorými boli bojovníci so zásluhami neurodzeného pôvodu (naproti tomu sudcovia, aspoň pokiaľ išlo o sudcov pôsobiacich v tlatoaniho paláci, patrili k pipiltin).⁹¹

Dátum, miesto, spôsob a nástroj popravy boli dané spoločenským postavením, prípadne inými charakteristikami odsúdenca na smrť, a charakterom spáchaného trestného činu. Súčasne ale súviseli aj s rôznymi nadprirodzenými významami, ktoré Aztékovia pripisovali skutočnosti, že popravy sa uskutočnili v určitých dňoch, na určitých miestach, určitými spôsobmi či určitými nástrojmi.⁹² Ako príklad môže poslúžiť poprava ukameňovaním. Je možné, že pri tomto spôsobe popravy bol jej vlastný význam – odplata štátnej moci páchatel'ovi za spáchanie trestného činu - zatlačený do úzadia, keďže hádzanie kameňov do odsúdenca malo úplne inú, náboženskú konotáciu – hádzané kamene symbolicky reprezentovali padajúci dážď ako plodivú a zúrodňujúcu silu,⁹³ čím sa poprava kameňovaním v očiach Aztékov teoreticky mohla stať akoby „generátorom“ všeobecného nadprirodzeného prospechu - plodivej sily.

84 Z aztéckych dejín poznáme rozhodnutie sporu dvoch tlatoque na základe výsledku loptovej hry. Podstatou sporu boli vízie tlatoaniho Tezcoka Nezahualpilliho (1472 - 1515), v ktorých videl ovládnutie Aztéckej ríše cudzími prišlecami. Keďže tlatoani Tenochtitlanu Motecuhzoma II. (1502 - 1520) v takúto budúcnosť neveril, hrala sa loptová hra. V nej zvíťazil Nezahualpilli, čo v aztéckej optike potvrdilo správnosť jeho vízií. KOVÁČ, M.: Slnko jaguára. Náboženský svet Olmékov, Mayov a Aztékov. Bratislava: Chronos 2002, s. 282 – 284.

85 LÓPEZ AUSTIN, A.: La Constitución Real de México-Tenochtitlan. México : UNAM 1961, s. 109.

86 KOHLER, J.: El derecho de los aztecas. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal 2002, s. 162.

87 ALBA, C. H.: Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano. México : Instituto Indigenista Interamericano 1949, s. 10.

88 ALBA, C. H.: Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano. México : Instituto Indigenista Interamericano 1949, s. 10.

89 ZORITA, A. de: Breve y Sumaria Relación de los Señores de la Nueva España. México: UNAM 1963, s. 54.

90 JOHANSSON K., P.: Miquiztlatzontequiliztli. La muerte como punición o redención de una falta. In: Estudios de cultura náhuatl 41, 2010, s. 91 – 136 (a obrázková príloha v rozsahu 7 s. bez paginácie).

91 JOHANSSON K., P.: Miquiztlatzontequiliztli. La muerte como punición o redención de una falta. In: Estudios de Cultura Náhuatl 41, 2010, s. 107.

92 JOHANSSON K., P.: Miquiztlatzontequiliztli. La muerte como punición o redención de una falta. In: Estudios de Cultura Náhuatl 41, 2010, s. 107 - 134.

93 JOHANSSON K., P.: Miquiztlatzontequiliztli. La muerte como punición o redención de una falta. In: Estudios de Cultura Náhuatl 41, 2010, s. 112 – 113.

Možný dátum popravy za spáchanie toho-ktorého trestného činu vyplýval z rituálneho kalendára. Popravy sa uskutočňovali v chráme *Macuilcalli* (*Macuilquiahuitl*), v priestoroch súdu *tecpiłcalli*, na trhovisku (t.j. verejne) alebo v dome odsúdeného na smrť. Vykonávali sa kameňovaním, zaškrtením, obesením, rozštvrtením, utopením, upálením zaživa, dekapitáciou, stiahnutím z kože, zastrelením šípmi, ubitím palicami alebo postupným znižovaním dávky poskytovaného jedla. Nástrojmi, ktoré sa používali pri poprave, boli: kamene, povrazy, voda, oheň, palica, šíp, sekera či odopretie jedla.⁹⁴

Nerovnoprávnosť macehualtin a pipiltin sa prejavovala aj pri výkone trestu smrti: kým macehualtin odsúdení na smrť boli spravidla popravovaní verejne, pipiltin odsúdení na tento trest boli spravidla popravovaní neverejne.⁹⁵

V niektorých prípadoch trest nemusel byť uložený, resp. uložený trest nemusel vykonaný. Páchateľ trestného činu nebol potrestaný, ak po jeho spáchaní vykonal nejaký udatný čin na bojovom poli. Uložený trest nebol vykonaný na základe udelenia milosti či vyhlásenia amnestie.⁹⁶ Podľa Durána bol raz za štyri roky, počas slávnosti na počesť boha *Tezcatlipoca*, delikventom udelený generálny pardon.⁹⁷

V literatúre sa tiež často uvádza, že páchateľ sexuálneho trestného činu sa svojmu potrestaniu mohol vyhnúť „spoveďou“ vykonanou pred kňazom v chráme bohyně *Tlazolteotl*. Táto „spoveď“ sa nazývala *neyolmelahualiztli* = umenie pravdivého predkladania srdca, pričom každý Azték mal právo vykonať ju iba raz za život, v dôsledku čoho ju Aztékovia údajne vykonávali až vo vyššom veku či na sklonku života. Na druhej strane, kňazi mohli rozhodnúť, že osoba bude po svojej „spovedi“ obetovaná. Delikvent tak „spoveďou“ v konečnom dôsledku nemusel uniknúť smrti, ktorá mu za spáchanie sexuálneho trestného činu hrozil zo strany svetskej justície.⁹⁸

P. Johansson K. však existenciu spovede v západnom/kresťanskom zmysle u Aztékov odmieta a ponúka inú interpretáciu: úlohou *Tlazolteotl* nebolo z pozície božskej bytosti odpustiť človekom úprimne vyznaný a oľutovaný hriech, ale nadprirodzene „absorbovať“ delikt, resp. jeho škodlivé účinky. Keďže delikt Aztékovia obrazne prirovnávali k nečistote a osobitne k exkrementu, možno túto aktivitu *Tlazolteotl* *cum grano salis* označiť ako „rituálnu koprofágiu“. Jej význam pritom nemusel spočívať len v nadprirodzenom obnovení normálneho chodu sveta, ktorý bol narušený deliktom, ale aj v nadprirodzenom premenení deliktu na určitý, pre svet pozitívny fenomén, čo azda možno doložiť na príklade cudzoložstva. Cudzoložstvo bolo reprobované, takže cudzoložníci museli zomrieť (niekedy ukameňovaním), avšak spáchanie cudzoložstva mohlo byť v nadprirodzenej rovine „vykúpené“ jeho potenciálom uvoľniť všeobecne prospešnú plodivú silu ako nevyhnutný základ života ľudí, fauny i flóry, keďže vo svojej podstate bolo cudzoložstvo sexuálnym, t.j. plodivým aktom.⁹⁹

94 JOHANSSON K., P.: Miquiztlatzontequiliztli. La muerte como punición o redención de una falta. In: Estudios de Cultura Náhuatl 41, 2010, s. 107 – 134.

95 VYŠNÝ, P.: Rozvrstvenie aztéckej spoločnosti a jeho právne dimenzie. In : Historia et theoria iuris 1, 2009, s. 74.

96 Kohler, J.: El derecho de los aztecas. México : Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal 2002, s. 126.

97 DURÁN, D.: Historia de las Indias de Nueva España e Islas de Tierra Firme, II. México : Consejo nacional para la cultura y las artes 2002, s. 48.

98 KOVÁČ, M.: Slnko jaguára. Náboženský svet Olmékov, Mayov a Aztékov. Bratislava: Chronos 2002, s. 264. Pozri aj: GARCIA QUINTANA, Ma. J.: La confesión auricular. Dos textos. In: Estudios de Cultura Náhuatl 36, 2005, s. 331 – 357.

99 JOHANSSON K., P.: Miquiztlatzontequiliztli. La muerte como punición o redención de una falta. In: Estudios de Cultura Náhuatl 41, 2010, s. 95, 97, 100, 112 – 113.

ZÁVER

Súdna právomoc bola u Aztékov vykonávaná štátnymi orgánmi. Svojpomocný výkon spravodlivosti súkromnými osobami sa s jednou výnimkou (poprava zlodēja pristihnutého pri krádeži na trhovisku trhovníkmi uskutočnená *in situ*) nepripúšťal. Takýto výkon totiž nebol žiaduci, keďže na vykonávanie súdnictva a trestanie (a osobitne na ukladanie a vykonávanie trestu smrti) mal štát, t.j. tlatoani a súdne orgány, ktorým tlatoani v určitom rozsahu delegoval jurisdikciu, monopol. Preto bolo u Aztékov napr. zavraždenie nevernej manželky podvedeným manželom vnímané ako svojvoľná uzurpácia výlučnej právomoci štátu/tlatoaniho súkromnou osobou a malo za následok odsúdenie takto konajúceho manžela na smrť. Od štátom zakázaného, svojpomocného výkonu spravodlivosti súkromnými osobami možno odlíšiť štátom povolené pôsobenie súdu príslušného súdiť obchodníkov, ktorý nebol štátnym orgánom.

Aztécky súdny systém bol z inštitucionálneho hľadiska integrálnou súčasťou štátneho aparátu Tenochtitlanu, do určitej miery však predstavoval samostatnú mocenskú platformu, čo bolo dané špeciálnou povahou jeho činnosti, špeciálnymi pravidlami jej výkonu a špeciálnymi požiadavkami na štátnych funkcionárov zastávajúcich funkciu sudcu. Príslušnosť orgánov tvoriacich tento systém bola pomerne presne vymedzená v osobnom, územnom i vecnom zmysle, ako aj z hľadiska pozície vo vnútornej hierarchii systému. Povedľa hierarchického usporiadania sa súdny systém vyznačoval aj centralizáciou a existenciou mechanizmu efektívnej kontroly správania sa sudcov a priebehu a výsledkov ich úradnej činnosti, ktorý umožňoval zbaviť morálne a/alebo odborne nespôsobilého sudcu, resp. sudcu, ktorý sa dopustil konkrétneho pochybenia či previnenia, jeho funkcie a následne ho ešte osobitne potrestať.

Aztécky súdny proces od jeho začiatku až do jeho konca aktívne riadil sudca. Priebeh a výsledok procesu bol zaznamenávaný písomne súdnymi pisármi a pripúšťali sa aj písomné dôkazy, proces sa však spravoval zásadou ústnosti (*quod non est in foro, non est in mundo*), ako vidieť z toho, že súd vypočúval procesné strany a svedkov bezprostredne v priebehu pojednávania. Proces sa mohol začať na podnet súkromnej osoby (= *akuzačný princíp* – *nemo iudex sine actore*), pokiaľ však išlo o proces trestného charakteru, ten mohol súd začať nielen na podnet súkromného obžalobcu, ale aj z vlastnej iniciatívy, akonáhle sa sám dozvedel o spáchaní nejakého trestného činu, resp. hneď ako voči konkrétnej osobe pojal podozrenie zo spáchania trestného činu (= *inkvizičný princíp*). Skutková podstata prípadu bola v procese vždy dôkladne preskúmaná, dokazovanie malo prevažne racionálny charakter.

Zreteľahodnou črtou aztéckych súdnych procesov je stanovenie maximálnej doby ich trvania na 80 dní, k čomu by sa dnešný procesualista – obzvlášť trestný procesualista – postavil zrejme kriticky, no v aztéckom prípade mohla rýchlosť, akou justícia pracovala, prispievať k šíreniu jej obrazu neúprosnej a obávanej sily u obyvateľstva. Ak súd rozhodol vo veci samej, malo jeho rozhodnutie v zásade povahu *rei iudicatae* (hoci sa zdá, že aztécke procesné právo aspoň v niektorých procesoch umožňovalo apeláciu, o podmienkach ako aj účinkoch jej uplatnenia nie sú k dispozícii bližšie údaje).

RESUME

VYŠNÝ, Peter: Aztec Judicial System and Judicial Procedure. In HISTORIA ET THEORIA IURIS. Vol. 4, 2012, No.7, p. 86

Among the Aztecs, justice was administered by the organs of the state. Aztec judicial system, i.e. the judicial system of the city-state Tenochtitlan, the capital of the Aztec empire, represented a semiautonomous part of the state apparatus. At the forefront of this system there was Aztec ruler (tlatoani) as the supreme judicial authority who a significant part of his jurisdiction delegated to several judicial authorities. The judicial system was hierarchical and centralized. The personal jurisdiction, the venue jurisdiction as well as the subject matter jurisdiction of Aztec courts were quite clearly defined. Aztec judges had to meet the demanding professional and moral criteria. Any errancy or offense concerning the exercise of their judicial office has led to its loss. Aztec judicial procedure was actively managed by the judge from its beginning until its end. It began at the initiative of a private person who brought an accusation or at the initiative of the court (the latter form of process' introduction was applied if the court itself learned of commission of a crime). The procedure was oral. The facts of the case were carefully investigated. The only irrational form of evidence seems to be the oath. Proceedings could not last longer than eighty days. Probably, to appeal a sentence of the court was possible, but this issue is deficiently reported in the sources.